



Конвенция за правата на детето

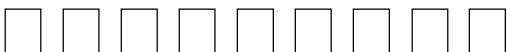
Distr.: General
18 септември 2019 г.

Оригинал: английски език

Комитет по правата на детето

Общ коментар № 24 (2019 г.) относно правата на децата в системата за правосъдие за деца

GE.19-15961(E)



Please recycle 



I. Въведение

1. Този общ коментар заменя общ коментар № 10 (2007 г.) относно правата на децата системата за правосъдие за деца. Той отразява развоя на промените, настъпили след 2007 г. в резултат на публикуването на международни и регионални стандарти, юриспруденцията на Комитета, новото знание относно развитието на децата и юношите, както и доказателствата за ефективни практики, включително тези, свързани с възстановителното правосъдие. Коментарът отчита и тревожни въпроси като тенденциите във връзка с минималната възраст за понасяне на наказателна отговорност и все още широкоразпространеното прилагане на лишаване от свобода. Този общ коментар разглежда конкретни въпроси, например такива, свързани с децата, вербувани и използвани от недържавни въоръжени групировки, включително групировки, определяни като терористични, както и децата в традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни правораздавателни системи.
2. Децата се различават от възрастните по своето физическо и психическо развитие. Това различие е основание за признаване на по-малка степен на виновност, както и за отделна система, прилагаща диференциран, индивидуализиран подход. Опитът сочи, че съприкосновението на децата със системата на наказателното правосъдие им вреди, като ограничава шансовете им да станат отговорни възрастни.
3. Комитетът отчита, че опазването на обществената безопасност представлява легитимна цел на правосъдната система, включително правосъдната система за деца. Държавите-страни по Конвенцията за правата на детето следва обаче да обслужват тази цел при спазване на своите задължения за зачитане и прилагане на принципите на правосъдието за деца, заложен в същата Конвенция. Както ясно се посочва в нейния член 40, всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно за нарушение на наказателноправна норма, следва винаги да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и самоуважение на детето. Доказано е, че детската престъпност намалява след въвеждането на системи, отговарящи на тези принципи.
4. Комитетът приветства множеството усилия, положени за установяване на правосъдни системи за деца в съответствие с Конвенцията. Държавите, чиято правна уредба включва разпоредби, благоприятстващи за осъществяването на правата на детето дори в по-голяма степен от тези, съдържащи се в Конвенцията и в този общ коментар, заслужават похвала, като същевременно им се напомня, че съгласно член 41 от Конвенцията те следва да не предприемат ретроградни стъпки. Докладите за държавите - страни по Конвенцията показват, че в много от тези държави продължават да са необходими значителни инвестиции за постигане на пълно спазване на Конвенцията, особено що се отнася до превенцията, ранната намеса, разработването и прилагането на мерки за избягване на производства, мултидисциплинарния подход, минималната възраст за наказателна отговорност и намаляване прилагането на лишаване от свобода. Комитетът насочва вниманието на държавите към доклада на независимия експерт, провел Глобалното изследване на ООН относно децата, лишени от свобода (A/74/136), представен съгласно Резолюция 69/157 на Общото събрание, което е проведено по инициатива на Комитета.
5. През последното десетилетие различни международни и регионални органи са приели няколко декларации и насоки, благоприятстващи достъпа до правосъдие и правосъдието, съобразено с интересите на детето. Така заложените рамки обхващат деца във всички сфери на правосъдните системи, включително деца - жертви и свидетели на престъпления, както и деца, участващи в семейно-социални и в административни производства. Колкото и ценни да са тези промени обаче, те попадат извън приложното поле на този общ коментар, който акцентира върху децата, заподозрени, обвинени или признати за виновни за нарушения на наказателноправни норми.

II. Цел и приложно поле

6. Целите и приложното поле на този общ коментар са:

а) да разгледа в съвременния контекст съответните членове и принципи от Конвенцията за правата на детето и да даде насоки на държавите за холистично въвеждане на правосъдни системи за деца, които утвърждават и защитават правата на детето;

б) отново да акцентира върху важността на превенцията и ранната намеса, както и на защитата на правата на детето на всички етапи в системата;

в) да насърчава ключови стратегии за намаляване на особено вредните последици от контакта със системата на наказателното правосъдие в съответствие с по-добрите познания за развитието на децата, и по-специално:

(i) определяне на подходяща минимална възраст за наказателна отговорност и осигуряване на подходящо третиране на децата под и над тази възраст;

(ii) увеличаване на отклоняването на деца от редовните производства в посока ефективни програми;

(iii) разширяване прилагането на мерки, невяклучващи лишаване от свобода, за да се гарантира, че задържането на деца се прилага единствено като крайна мярка;

(iv) прекратяване прилагането на телесни наказания, смъртни и доживотни присъди;

(v) за малкото случаи, в които лишаването от свобода е оправдана крайна мярка: гарантиране, че то се прилага само спрямо по-големи деца, строго ограничено е във времето и подлежи на редовно преразглеждане;

г) да насърчава укрепването на системите чрез подобрена организация, изграждане на капацитет, събиране на данни, оценка и научни изследвания;

д) да дава насоки във връзка с новостите в областта, по-специално вербуването и използването на деца от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, както и децата в съприкосновение с традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни правораздавателни системи.

III. Терминология

7. Комитетът насърчава употребата на език, избягващ стигматизирането, по отношение на децата, заподозрени, обвинени или признати за виновни за нарушения на наказателноправни норми.

8. По-долу са изброени важни понятия, използвани в този общ коментар:

- Подходящ възрастен: тогава, когато родителят или законният настойник не е на разположение, за да помага на детето, държавите-страни по Конвенцията следва да допускат подходящ възрастен да му помага. Подходящият възрастен може да бъде посочен от детето и/или от компетентния орган.
- Правосъдна система за деца:¹ законодателството, нормите, стандартите, процедурите, механизмите и разпоредбите, конкретно приложими за деца, смятани за правонарушители, заедно със създадените за работата по случаите на тези деца институции и органи.
- Лишаване от свобода: всяка форма на задържане, затваряне или настаняване на лице в обществено или частно място за задържане, което лицето не може да

¹ Във версията на този общ коментар на английски език понятието „правосъдна система за деца“ се използва вместо „правосъдие за непълнолетни“.

напуска по собствена воля, по разпореждане на съдебен, административен или друг обществен орган.²

- Отклоняване: мерки за насочване на децата извън правосъдната система на който и да е етап преди или по време на съответното производство.
- Минимална възраст за наказателна отговорност: минималната възраст, под която по закон децата не са в положение да нарушават наказателното право (не са наказателно отговорни).
- Предварително задържане: задържането под стража от момента на арестуване до произнасянето на решение или присъда, включително задържането по време на процеса.
- Възстановително правосъдие: всеки процес, при който жертвата, извършителят и/или други лица или членове на общността, засегнати от престъпление, активно участват заедно в разрешаването на проблемите, произтичащи от престъплението, често с помощта на справедлива и безпристрастна трета страна. Примерите за възстановителни процеси включват медиация, беседи, помиряване и кръгове за обсъждане на присъди.³

IV. Основни елементи на комплексната политика на правосъдие за деца

A. Превенция на извършването на правонарушения от деца, включително ранна намеса, при деца под минималната възраст за наказателна отговорност

9. Държавите-страни по Конвенцията, следва да използват за справка документа „Примерни стратегии и практически мерки на ООН за премахване на насилието над деца в областта на превенцията на престъпността и наказателното правосъдие“ [United Nations Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice] и сравнителните национални и международни изследвания относно първопричините за попадането на деца в правосъдната система за деца, както и да предприемат собствени проучвания като основа за разработване на стратегия за превенция. С научни изследвания е показано нагледно, че програмите за интензивни мерки в рамките на семейството и на местната общност, предназначени да осигуряват положителни промени в тези аспекти на различните системи в обществото (семейство, училище, местна общност, взаимоотношения с връстниците), които допринасят за тежките поведенчески затруднения на децата, намаляват риска от попадането им в правосъдната система за деца. Програмите за превенция и ранна намеса трябва да акцентират върху подкрепата за семействата и по-специално тези от тях, които са в уязвимо положение или в които е налице насилие. Трябва да се осигурява подкрепа за децата в риск и особено тези, които отпадат от училище, не са обхванати от образователната система или по други причини не завършват обучението си. Препоръчва се подкрепа от групи връстници, както и активно участие от страна на родителите. Държавите-страни по Конвенцията следва да развиват и услуги и програми в общността, които отговарят на конкретните потребности, проблеми, тревоги и интереси на децата и чрез които се осигуряват подходящи консултации и насоки на техните семейства.

10. В членове 18 и 27 от Конвенцията се подчертава колко важна е ролята на родителите за възпитанието на техните деца. Същевременно Конвенцията изисква от държавите-страни по нея да осигуряват на родителите (или други, полагащи грижи, лица) помощта, необходима за изпълнението на техните отговорности по

² Правила на ООН за закрила на ненавършили пълнолетие лица, лишени от свобода („Хаванските правила“), чл. 11, т. б).

³ Основни принципи на ООН за използването на програми за възстановително правосъдие по наказателноправни въпроси, т. 2.

отглеждането на децата. Инвестициите в грижата и образованието още от най-ранна детска възраст се отплащат с по-ниско разпространение на насилието и престъпността в бъдеще. Те могат да започнат още докато детето е съвсем малко - например с програми за патронажна грижа с цел подобряване на родителския капацитет. Мерките за подпомагане следва да стъпват върху изобилстващата информация за програмите за превенция, осъществявани в общността и семейството, например програми за подобряване на взаимодействията между родители и деца, партньорства с училищата, положително сдружаване с връстници, както и културно-развлекателни дейности.

11. Ранната намеса при деца под минималната възраст за наказателна отговорност изисква съобразени с интересите на детето мултидисциплинарни отговори при първите признаци за поведение, което при лица над минимална възраст за наказателна отговорност би се сметнало за правонарушение. Трябва да се разработват основани на доказателства програми за намеса, отразяващи не само множеството психосоциални причини за подобно поведение, но и защитните фактори, които могат да подобрят устойчивостта. Мерките за намеса трябва да бъдат предшествани от комплексна и интердисциплинарна оценка на потребностите на детето. Абсолютен приоритет е децата да бъдат подкрепяни в рамките на своето семейство и местната си общност. В крайните случаи, когато по изключение се налага настаняване извън семейството, алтернативната грижа трябва по възможност да бъде в семейна среда, макар че в някои случаи може да е подходящо настаняване в резидентна грижа с цел предоставяне на необходимия набор от професионални услуги. Такова настаняване следва да се прилага единствено като крайна мярка за най-краткия срок, за който е подходящо, и да подлежи на съдебен контрол.

12. Системният подход към превенцията включва също премахване на пътищата за попадане в правосъдната система за деца, което следва да се осъществи чрез декриминализиране на дребните нарушения като отсъствие от училище, бягство, просия или нарушаване на владение, които често произтичат от бедност, бездомност или насилие в семейството. В някои случаи се подвеждат под отговорност децата — жертви на сексуална експлоатация, както и юноши, осъществяващи полови контакти по взаимно съгласие. Тези деяния, наричани също „статусни нарушения“, не се числят към престъпленията, когато са извършени от пълнолетни лица. Комитетът настоява държавите-страни по Конвенцията да премахнат статусните нарушения от законодателството си.

Б. Мерки за намеса при деца над минималната възраст за наказателна отговорност⁴

13. Съгласно член 40, точка 3, буква б) от Конвенцията, от държавите-страни по нея се изисква да насърчават прилагането спрямо децата на мерки, различни от правосъдните винаги, когато е уместно. В общия случай тези мерки на практика се делят на две категории:

- а) Мерки, насочващи децата извън съдебната система, във всеки момент преди или по време на съответното производство („отклоняване“);
- б) мерки в контекста на съдопроизводството.

14. Комитетът напомня на държавите-страни по Конвенцията, че когато се прилагат мерки за намеса от тези две групи, следва да се полагат и максимални грижи за пълно зачитане и защита на човешките права на детето и полагащите му се правни гаранции.

Мерки за намеса с цел избягване на съдопроизводство

15. В много системи по света са въведени мерки за деца, с които се избягва съдопроизводството. Обобщено те се наричат „отклоняване“. Отклоняването включва насочване на въпросите извън официалната система на наказателното правосъдие, обикновено към програми или дейности. С този подход не само се избягват

⁴ Вж. също раздел IV. „Д“ по-долу.

заклеймяването на децата и вписването им в регистрите за съдимост, но и се постигат добри резултати за самите деца; освен това той не е в противоречие с обществената сигурност и се е доказал като икономичен.

16. Отклоняването следва да бъде предпочитаният начин за решаване на повечето от случаите на деца. Държавите-страни по Конвенцията трябва непрекъснато да въвеждат нови възможности за отклоняване за все по-широк спектър от правонарушения, включително тежки престъпления, когато това е подходящо. Възможностите за отклоняване трябва да бъдат приложими от възможно най-ранния етап на съприкосновение със системата, както и на различни етапи в рамките на целия процес. Отклоняването следва да бъде неделима част от правосъдната система за деца, като в съответствие с чл. 40, т.3, б. (б) от Конвенцията, човешките права на децата и полагащите им се правни гаранции следва да бъдат напълно зачитани и защитавани във всички процеси и програми за отклоняване.

17. Държавите-страни по Конвенцията по своя преценка определят естеството и съдържанието на мерките за отклоняване и предприемат необходимите законодателни и други действия за прилагането им. Комитетът отбелязва, че са разработени редица програми за мерки в общността, например общественополезен труд, надзор и наставничество от определени за целта служители, обсъждания със семействата и други форми на възстановително правосъдие, включително възстановяване на вредите, нанесени на пострадалите лица.

18. Комитетът подчертава следното:

а) отклоняването трябва да се прилага само тогава, когато има убедителни доказателства, че детето е извършило предполагаемото правонарушение, че то свободно и доброволно признава отговорността си без заплахи или натиск и че това признание няма да се използва срещу детето в евентуални последващи съдебни производства;

б) детето трябва свободно и доброволно да даде съгласието си за отклоняване въз основа на подходяща и конкретна информация относно естеството, съдържанието и продължителността на мярката, както и на разбиране на последиците от евентуално несъдействие или неизпълнение на мярката;

в) в законодателството следва да са указани случаите, в които е възможно отклоняване, като съответните решения на полицията, прокуратурата и/или други служби следва да бъдат регламентирани и да подлежат на преразглеждане. Всички държавни служители и други действащи лица, участващи в процеса по отклоняване, трябва да получават необходимите обучение и подкрепа;

г) на детето трябва да се даде възможността да потърси правна или друга подходяща помощ по отношение на отклоняването, предлагано от компетентните органи, и възможността за преразглеждане на мярката;

д) мерките за отклоняване не могат да включват лишаване от свобода;

е) изпълнението на мярката за отклоняване следва да води до дефинитивно и окончателно приключване на случая. Макар да се допуска запазването на поверителни архиви относно мерките за отклоняване за административни, следствени или научни цели или за целите на преразглеждането, тези архиви не могат да се смятат за наказателни присъди или да водят до вписване в регистрите за съдимост.

Мерки за намеса в рамките на съдебни производства (произнасяне)

19. В наказателното производство, заведено от компетентния орган, се прилагат принципите на справедливия и безпристрастен процес (вж. раздел „Г“ по-долу). Правосъдната система за деца трябва още от момента на арестуване, през цялото производство и на етапа на изтърпяване на присъдата да осигурява разнообразни възможности за социални и възпитателни мерки, както и строго да ограничава прилагането на лишаване от свобода. Държавите-страни по Конвенцията трябва да имат действаща пробационна или подобна служба с добре обучен персонал, която да гарантира максимално и ефективно прилагане на мерки като заповеди за

наставничество и надзор, пробация, наблюдение от местната общност или центрове за ежедневно явяване, както и на предсрочно освобождаване.

В. Възраст и правосъдни системи за деца

Минимална възраст за наказателна отговорност

20. Децата, които са под минималната възраст за наказателна отговорност към момента на извършване на правонарушението, не могат да бъдат подвеждани под наказателна отговорност. Спрямо децата, които са на или над минималната възраст за наказателна отговорност, но нямат навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението, могат да се предявяват обвинения и да се завеждат производства в рамките на правосъдната система за деца, при пълно спазване на Конвенцията. Комитетът напомня на държавите-страни по Конвенцията, че възрастта, която следва да се взема предвид, е възрастта към момента на извършване на правонарушението.

21. Съгласно чл.40, т.3 от Конвенцията, държавите-страни са длъжни да установят минимална възраст за наказателна отговорност. В споменатата разпоредба обаче тази възраст не се посочва изрично. Повече от 50 държави-страни по Конвенцията са увеличили минималната възраст след ратифицирането на Конвенцията, като в международен план минималната възраст за наказателна отговорност най-често е 14 години. Все пак от докладите, представяни от държавите-страни по Конвенцията е видно, че някои от тях запазват неприемливо ниска минимална възраст за наказателна отговорност.

22. Документирани доказателства в областта на детското развитие и невробихологията сочат, че зрелостта и способността за абстрактни разсъждения все още са в процес на развитие при децата на възраст 12-13 години, тъй като тяхната префронтална мозъчна кора все още се развива. По тази причина те вероятно не биха могли да осмислят последиците от своите действия или да разберат смисъла на наказателното производство. Отражение върху тях оказва и навлизането в юношеството. Както отбелязва Комитетът в своя общ коментар № 20 (2016) относно осъществяването на правата на детето по време на юношеството, това е уникален определящ етап от развитието на човека, характеризиращ се с бързо развитие на мозъка, и това има отражение върху поемането на рискове, вземането на определени видове решения и способността за контрол над собствените пориви. Държавите-страни по Конвенцията се насърчават да вземат под внимание новите научни открития и съответно да увеличат минималната възраст за наказателна отговорност на най-малко 14 години. Нещо повече, съгласно доказателствата в областта на човешкото развитие и невробихологията, мозъкът на юношите продължава да се развива дори след навършване на 20-годишна възраст и това оказва влияние върху вземането на някои видове решения. По тази причина Комитетът приветства наличието на по-висока минимална възраст за наказателна отговорност в някои държави-страни по Конвенцията, например 15 или 16 години, и в съответствие с член 41 от Конвенцията настоява държавите-страни при никакви обстоятелства да не намаляват минималната възраст за наказателна отговорност.

23. Комитетът отчита, че макар определянето на достатъчно висока минимална възраст за наказателна отговорност да е важно, ефективността на подхода зависи и от начина, по който всяка държава третира децата над и под тази възраст. Комитетът ще продължи да следи този въпрос отблизо при разглеждането на докладите на държавите-страни по Конвенцията. Децата под минималната възраст за наказателна отговорност следва да получават от съответните органи помощ и услуги съобразно със своите потребности и да не се разглеждат като деца, извършили престъпления.

24. Ако не са налице доказателства за възрастта и не може да се установи дали детето е под или над минималната възраст за наказателна отговорност, съмнението следва да бъде в полза на детето и то да не бъде подвеждано под наказателна отговорност.

Системи с изключения във връзка с минималната възраст

25. Комитетът е обезпокоен от съществуването на практики, които допускат изключения и понижаване на минималната възраст за наказателна отговорност в случаи, когато например детето е обвинено в тежко престъпление. Подобни практики обикновено възникват под обществен натиск и не се основават върху рационално разбиране за развитието на децата. Комитетът настоячиво препоръчва държавите-страни по Конвенцията да преустановят подобни подходи и да определят една стандартизирана възраст, под която децата без изключение да не могат да бъдат подвеждани под наказателна отговорност.

Системи с две минимални възрасти

26. В няколко от държавите-страни по Конвенцията се прилагат две минимални възрасти за наказателна отговорност (например 7 и 14 години) с презумпцията, че дете на или над долната и под горната възраст не носи наказателна отговорност, освен ако не се докаже достатъчна степен на зрялост. Макар тази система поначало да е създадена с цел закрила, на практика се оказва, че не тя отговаря на тази цел. Въпреки и идеята за индивидуализирана оценка на наказателната отговорност да се радва на известна подкрепа, според наблюденията на Комитета тя оставя твърде голяма възможност за собствена преценка на съда и води до дискриминационни практики.

27. Държавите се насърчават настоячиво да определят една подходяща минимална възраст и да гарантират, че тази реформа няма да доведе до ретроградна позиция по отношение на минималната възраст за наказателна отговорност.

Деца, които не могат да носят наказателна отговорност по причини, свързани със затруднения в развитието или с разстройства или увреждания на развитието на нервната система

28. Децата със затруднения в развитието или с разстройства или увреждания на развитието на нервната система (например разстройства от аутистичния спектър, нарушения на плода вследствие на употреба на алкохол или придобити мозъчни травми) по начало не бива да попадат в правосъдната система за деца дори и да са достигнали минималната възраст за наказателна отговорност. Ако не се изключват автоматично от обхвата на тази система, тези деца следва поне да бъдат оценявани индивидуално.

Приложение на правосъдната система за деца

29. Правосъдната система за деца следва да се прилага за всички деца, които са над минималната възраст за наказателна отговорност и нямат навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението.

30. Комитетът препоръчва тези държави-страни по Конвенцията, които ограничават приложимостта на своята правосъдна система за деца до децата под 16-годишна (или по-ниска) възраст или допускат по изключение някои деца да се третират като пълнолетни правонарушители (например поради категорията на престъплението), да променят законодателството си така, че да гарантират недискриминаращо и пълно прилагане на своята правосъдна система за деца за всички лица, които нямат навършени 18 години към момента на извършване на престъплението (вж. също общ коментар № 20, точка 88).

31. Правосъдните системи за деца следва да осигуряват закрила и на децата, които не са имали навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението, но са навършили 18 години по време на съдебното производство или изтърпяването на присъдата.

32. Комитетът приветства държавите-страни по Конвенцията, които по правило или по изключение допускат прилагане на правосъдната система за деца спрямо навършили 18 или повече години лица. Този подход отговаря на доказателствата в областта на човешкото развитие и невробиологията, според които развитието на мозъка продължава още няколко години след навършване на 20-годишна възраст.

Удостоверения за раждане и определяне на възрастта

33. Всяко дете без удостоверение за раждане трябва да получи такова от държавата незабавно и безплатно във всеки случай, в който се налага доказване на възрастта. Ако не е налице удостоверение за раждане, доказващо възрастта, съответният орган трябва да приеме всякаква документация, с която може да се докаже възрастта, например акт за раждане, извлечения от регистри за населението, кръщелни свидетелства или еквивалентни документи, както и справки от училища. Документите трябва да се смятат за официални, ако няма доказателства за противното. Органите трябва да допускат разговори с родителите или показания от тях по отношение на възрастта или подаване на потвърждения от учители, религиозни или общностни лидери, на които е известна възрастта на детето.

34. Единствено ако тези мерки се окажат неуспешни, може да се извърши оценка на физическото и психическото развитие на детето, която да бъде проведена от педиатри или други специалисти, квалифицирани да оценяват различните страни на развитието. Подобни оценки трябва да се извършват експедитивно, по съобразен с особеностите и пола на детето и подходящ за културата му начин, включително чрез разговори с детето и родителите или полагащите грижи лица на език, който детето разбира. Държавите трябва да се въздържат от оценки само въз основа на медицински методи, основани например на анализ на кости или зъби и др., които в много случаи са неточни поради широките допуски за грешки, а освен това могат да имат и травматизиращо въздействие. Трябва да се прилага най-малко инвазивният метод на оценка. Ако доказателствата не са категорични, съмненията следва да се тълкуват в полза на детето или младото лице.

Продължаване на мерките на правосъдието за деца

35. Комитетът препоръчва да се позволява на децата, които навършват 18-годишна възраст преди завършването на програма за отклоняване или друга мярка, независимо дали тя включва лишаване от свобода или не, да завършат програмата, мярката или изтърпяването на наказанието си по досегашния начин, без да бъдат изпращани в центрове за пълнолетни.

Извършване на правонарушения преди и след навършване на 18-годишна възраст и извършване на правонарушения заедно с пълнолетни лица

36. За случаите, в които младо лице извърши няколко правонарушения, от които някои преди, а други след навършване на 18-годишна възраст, държавите-страни по Конвенцията трябва да обмислят възможността да предвидят процесуални правила, допускащи прилагане на правосъдната система за деца по отношение на всички правонарушения, когато има основателни причини за това.

37. В случаите, в които дете извърши правонарушение заедно с един или повече пълнолетни, за детето се прилагат правилата на правосъдната система за деца, независимо дали извършителите са подведени под отговорност заедно или поотделно.

Г. Гаранции за справедлив процес

38. Член 40, т. 2 от Конвенцията съдържа важен списък с права и гаранции, чиято цел е да гарантират справедливо отнасяне и справедлив съдебен процес на всяко дете (вж. също чл. 14 от Международния пакт за граждански и политически права). Следва да се отбележи, че това са минимални стандарти. Държавите-страни по Конвенцията могат и следва да се стараят да установяват и спазват по-високи стандарти.

39. Комитетът подчертава, че непрекъснатото и систематично обучение на специалистите, заети в правосъдната система за деца, е от ключово значение за осъществяването на тези гаранции. Тези специалисти следва да могат да работят в интердисциплинарни екипи и да са добре запознати с физическото, психическото, умственото и социалното развитие на децата и юношите, както и със специалните потребности на най-маргинализираните деца.

40. Гаранции срещу дискриминация са необходими още при първото съприкосновение със системата на наказателното правосъдие и по време на целия процес, като в случай на дискриминация срещу която и да е група деца са наложителни активни корективни мерки. По-специално, следва да се разработят мерки, взимащи предвид пола на детето, като се обръща внимание на момичетата и на децата, дискриминирани въз основа на сексуална ориентация и полова идентичност. Необходимо е да се вземат предвид потребностите на децата с увреждания, което може да включва осигуряване на физическа достъпност на съдебни и други сгради, подкрепа за деца с психосоциални затруднения, подпомагане с общуването и изчитане на документи, както и адаптиране на процедурите за даване на показания.

41. Държавите-страни по Конвенцията следва да приемат законодателство и да осигуряват практики, които гарантират правата на детето от момента на съприкосновение със системата, включително на етапа на спиране, предупреждение и задържане, по време на престой в арестите на полицейски управления или други органи на реда, по време на придвижване до и от полицейските управления, местата за лишаване от свобода и съдилищата, както и по време на разпити, претърсвания и вземане на проби за доказателствен материал. На всички етапи от процеса трябва да се води информация относно местоположението и състоянието на детето.

Неприлагане на правосъдие за деца със задна дата (чл. 40, т.2, б.(а))

42. Никое дете не може да се обявява за виновно за престъпление, което съгласно националното или международното право не е съставлявало престъпление към момента на извършване. Държавите-страни по Конвенцията, които разширяват приложното поле на наказателното си право така, че да обхваща предотвратяването на тероризма и борбата с него, следва да гарантират, че тези промени не водят до наказване на деца с обратно действие или поради непредпазливост. Никое дете не бива да получава по-тежко наказание от това, което е било приложимо към момента на правонарушението, но ако наказанието бъде облекчено със закон след извършването на правонарушението, детето трябва да се ползва с това облекчение.

Презумпция за невинност (чл. 40, т.2, б. (б), подт. (i))

43. Съгласно презумпцията за невинност се изисква тежестта на доказване на обвинението да пада върху прокуратурата, независимо от естеството на правонарушението. Съмнението винаги е в полза на детето, а то е виновно само ако обвиненията са доказани без съмнение. Подозрителното поведение от страна на детето не следва да води до предположения за вина, тъй като то може да се дължи на неразбиране на процеса, незрялост, страх или други причини.

Право на изслушване (чл. 12)

44. В т.57-64 от общия коментар №12 (2009) относно правото на детето на изслушване, Комитетът изяснява основното право на детето да бъде изслушвано в контекста на правосъдието за деца.

45. Децата имат право да бъдат изслушвани пряко, а не само чрез представител, на всички етапи на процеса още от момента на първо съприкосновение. Детето има право да запази мълчание и този негов избор не трябва да води до неблагоприятни за детето заключения.

Ефективно участие в производството (чл. 40, т.2, б. (б), подт. (iv))

46. Всяко дете над минималната възраст за наказателна отговорност трябва да се смята за компетентно да участва в целия процес на правосъдието за деца. За да може да участва ефективно, детето трябва да бъде подкрепяно от всички специалисти, за да разбере обвиненията и вероятните последици и възможности, да насочва правния си представител, да оборва свидетели, да разкаже за случилото се и да взема подходящи решения относно доказателствата, показанията и мерките, които следва да бъдат наложени. Производството трябва да се води на език, който детето разбира напълно, или да му се предостави безплатно устен преводач. Производството трябва да се

провежда в дух на разбирателство, за да се даде възможност на децата да участват пълноценно. Новостите в областта на правосъдието, съобразено с интересите на детето, дават тласък за съобразен с интересите на детето език на всички етапи, подредба на пространствата за беседване и съдебните зали, подходящи за детето, подкрепа от подходящи възрастни, отпадане на сплашващото облекло на съдиите и адаптиране на производствата, включително съобразяването им с потребностите на децата с увреждания.

Незабавно и пряко информиране за обвиненията (чл. 40, т. 2, б. (б), подт. (ii))

47. Всяко дете има право да бъде информирано незабавно и пряко (или когато е уместно - чрез родителя или настойника си) за повдигнатите срещу него обвинения. Незабавно означава възможно най-скоро след първото съприкосновение на детето със системата за наказателно правосъдие. Уведомяването на родителите следва да не се пренебрегва на основания, свързани с удобство или ресурси. Необходимо е децата, които са отклонени на етапа на обвинението, да разберат правните възможности, които стоят пред тях, като всички правни гаранции следва да се спазват напълно.

48. Органите трябва да гарантират, че детето разбира обвиненията, възможностите и процесите. Предоставянето на официален документ на детето е недостатъчно и е необходимо устно разяснение. Въпреки че децата следва да бъдат подпомагани от родител или подходящ възрастен, за да разберат всеки относим документ, органите не бива да оставят на тези лица задължението да разясняват обвиненията.

Правна или друга подходяща помощ (чл. 40, т. 2, б. (б), подт. (ii))

49. Държавите следва да осигурят на детето гарантирана правна или друга подходяща помощ от самото начало на производството, при подготовката и представянето на защитата и до приключване на процедурите по всички жалби и/или преразглеждания. Комитетът отправя молба към държавите-страни по Конвенцията да оттеглят всички резерви, направени по чл. 40, т.2, б. (б), подт. (ii).

50. Комитетът продължава да е обезпокоен, че много деца биват подвеждани под наказателна отговорност от съдебни, административни или други държавни органи и биват лишавани от свобода, без да се ползват от правно представителство. Комитетът отбелязва, че в чл.14, т.3, б.(г) от Международния пакт за граждански и политически права, правото на процесуално представителство е минимална гаранция в наказателното правосъдие за всички лица и това трябва да се прилага в еднаква степен и за децата. Макар тази разпоредба да позволява на лицето да се защити лично, във всеки случай, когато интересите на правосъдието налагат това, трябва да му бъде назначена правна помощ.

51. С оглед на гореизложеното Комитетът е обезпокоен, че на децата се предоставя по-малка защита, отколкото се гарантира на пълнолетните съгласно международното право. Комитетът препоръчва държавите да предоставят ефективно правно представителство безплатно за всички деца, които се подвеждат под наказателна отговорност от съдебни, административни или други държавни органи. Правосъдните системи за деца трябва да не позволяват децата да се отказват от правно представителство, освен ако решението за отказ не е взето доброволно и под безпристрастен съдебен надзор.

52. Ако деца бъдат отклонени към програми или са в система, която не води до присъди, вписване в регистрите за съдимост или лишаване от свобода, приемлива форма на помощ може да бъде „друга подходяща помощ“ от добре обучени служители, въпреки че държавите, които могат да предоставят правно представителство на децата по време на всички процеси, следва да правят това в съответствие с чл. 41. Когато е уместна друга подходяща помощ, лицето, което предоставя помощта, следва да има достатъчно познания за правните аспекти на правосъдието за деца и да получи подходящо обучение.

53. Съгласно чл.14, т.3, б.(б) от Международния пакт за граждански и политически права се изискват достатъчно време и възможности за подготовката на защитата. Съгласно Конвенцията за правата на детето е необходимо да се гарантира

поверителността на комуникацията между детето и неговия правен представител или друг помощник (чл. 40, т. 2, б.(б) - (vii)), и трябва да се спазва правото на детето на защита срещу намеса в неговия личен живот (чл. 16).

Приемане на решения незабавно и с участието на родителите или настойниците (чл. 40, т.2, б.(б), подт.(iii))

54. Комитетът отново подчертава, че периодът от извършването на правонарушението до приключването на производството следва да бъде възможно най-кратък. Колкото по-дълго време отнеме този процес, толкова по-голяма е вероятността мерките за отговор да не дадат желания резултат.

55. Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да определят и прилагат срокове за периода от извършването на правонарушението до приключването на полицейското разследване, решението на прокурора (или друг компетентен орган) за повдигане на обвинения и окончателното решение на съда или друг съдебен орган. Тези срокове следва да са много по-кратки от определените за пълнолетни лица, но все пак да позволяват пълното изпълнение на правните гаранции. Подобни кратки срокове следва да се прилагат и за мерките за отклоняване.

56. Родителите или законните настойници трябва да присъстват по време на цялото производство. Съдията или компетентният орган обаче може да реши да ограничи или изключи присъствието им в производството по искане на детето или на неговия адвокат (представител) или друг подходящ помощник или ако прецени, че присъствието им не е в най-добрия интерес на детето.

57. Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да приемат изрично законодателство за максимално участие на родители или законни настойници в производството, тъй като те могат да предоставят обща психологическа и емоционална подкрепа на детето и да подобрят ефективността на резултатите. Комитетът също така отчита, че много деца неформално живеят с роднини, които не са нито родители, нито законни настойници, и че законите трябва да бъдат адаптирани, за да се даде възможност на истинските полагащи грижи лица да подпомагат децата в производството, ако родителите не са на разположение.

Отсъствие на задължително самоуличаване (чл. 40, т.2, б.(б), подт.(iv))

58. Държавите-страни по Конвенцията следва да гарантират, че детето не е принудено да дава показания или да признава или потвърждава вина. Извършването на действия, представляващи изтезания или жестоко, нечовешко или унижително отнасяне с цел получаване на самопризнание или потвърждение, е тежко нарушение на правата на детето (Конвенция за правата на детето, чл. 37, б.(а)). Всяко такова самопризнание или потвърждение е недопустимо като доказателство (Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, чл. 15).

59. Недопустима е принудата, водеща детето към самопризнание или самоуличаващи показания. Понятието „принуда“ следва да се тълкува широко и да не се ограничава само до физическа сила. Рискът от неистинни признания се увеличава с възрастта и развитието на детето, неразбирането и страха от неизвестни последици, включително внушаваната възможност за лишаване от свобода, както и от продължителността и обстоятелствата на разпита.

60. По време на разпит детето следва да има достъп до правна или друга подходяща помощ и следва да бъде подпомагано от родител, законен настойник или друг подходящ възрастен. При разглеждане на доброволния характер и надеждността на потвърждения или самопризнания от дете, съдът или съответният друг съдебен орган трябва да отчита всички фактори, включително възрастта и зрелостта на детето, продължителността на разпита или задържането, наличието на правна или друга независима помощ и присъствието на родител(и), настойник или друг подходящ възрастен. Полицейските служители и други разследващи органи трябва да бъдат добре обучени, за да избягват техники и практики на разпитване, които водят до

принудителни или ненадеждни признания или показания, като при възможност следва да се използват аудиовизуални техники.

Присъствие и разпит на свидетели (чл. 40, т.2, б.(б), подт.(iv))

61. Децата имат право да разпитват свидетели, които свидетелстват срещу тях, и да привличат свидетели, които да подкрепят защитата им, а процесите на правосъдието за деца следва да благоприятстват участието на детето при условия на равенство с правна помощ.

Право на преразглеждане или обжалване (чл. 40, т.2, б.(б), подт.(v))

62. Детето има право, всяко определение за вина или наложените му мерки, да бъдат преразгледани от по-висша, компетентна, независима и безпристрастна инстанция или съдебен орган. Това право на преразглеждане не се ограничава до най-тежките престъпления. Държавите-страни по Конвенцията следва да обмислят въвеждането на автоматични мерки за преразглеждане, особено в случаите, които водят до вписване в регистрите за съдимост или до лишаване от свобода. Освен това за целите на достъпа до правосъдие се изисква по-широко тълкуване, позволяващо преразглеждане или обжалване поради всякакви процесуални грешки или грешки по същество, както и гарантиране наличието на ефективни средства за защита.⁵

63. Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да оттеглят всички резерви, направени по член 40, т. 2, б.(б), подт.(v).

Безплатно съдействие от преводач (чл. 40, т.2, б.(б), подт.(vi))

64. Дете, което не разбира или не говори езика, използван в системата на правосъдието за деца, има право на безплатно съдействие от устен преводач на всички етапи от процеса. Преводачите трябва да бъдат обучени за работа с деца.

65. На децата, които срещат бариери при общуването държавите-страни по Конвенцията трябва да предоставят адекватна и ефективна помощ от добре обучени специалисти.

Пълно зачитане на личния живот (чл. 16 и чл. 40, т.2, б.(б), подт.(vii))

66. Правото на детето на пълно зачитане на неприкосновеността на неговия личен живот по време на всички етапи от производството, предвидено в чл.40, т.2, б.(б), подт.(vii) следва да се тълкува във връзка с чл.16 и чл.40, т.1.

67. Държавите-страни по Конвенцията следва да спазват правилото, че изслушванията на деца се провеждат при закрити врата. Изключенията следва да са много ограничени и ясно посочени в закона. Ако съдебното решение и/или присъдата бъдат произнесени публично в съдебно заседание, самоличността на детето следва да не се разкрива. Освен това, правото на неприкосновеност на личния живот означава, че съдебните досиета и архиви за децата трябва да се пазят в строга тайна и да не бъдат достъпни за трети лица, с изключение на тези, които са пряко ангажирани с разследването и разглеждането на делото и решението по него.

68. Докладите от съдебната практика, свързани с деца, следва да бъдат анонимни, включително ако са публикувани в интернет.

69. Комитетът препоръчва държавите да се въздържат от посочване на данните на дете или на лице, което е било дете към момента на извършване на престъплението, в публични регистри на правонарушителите. Включването на такива данни в други регистри, които не са публични, но затрудняват достъпа до възможности за реинтеграция на детето, трябва да се избягва.

70. Според Комитета, защитата от публикации, свързани с престъпления, извършени от деца, трябва да е гарантирана през целия живот. Обосновката на правилото за непубликуване и за неговото продължаване след навършване на 18-

⁵ Резолюция 25/6 на Съвета на ООН по правата на човека.

годишна възраст от детето е, че публикуването предизвиква трайно заклеяване, което вероятно ще има отрицателно въздействие върху достъпа до образование, работа, жилище или безопасност. Това възпрепятства реинтеграцията на детето и поемането на гражданска роля в обществото. Следователно държавите-страни по Конвенцията следва да гарантират, че общото правило е защита на поверителността през целия живот и то важи за всички видове медии, включително социалните мрежи.

71. Освен това Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията, да въведат правила, позволяващи премахването на вписванията на деца в регистрите за съдимост с навършването на 18 години, което да става автоматично или - в изключителни случаи - след независим преглед.

Д. Мерки⁶

Отклоняване в целия ход на производството

72. Решението за изправяне на дете пред съдебната система не означава, че детето трябва да бъде подложено на съдебен процес по общия ред. В съответствие със забележките, направени по-горе в раздел IV.Б, Комитетът подчертава, че компетентните органи, какъвто в повечето държави е прокурорът, трябва непрекъснато да проучват възможностите да се избягва съдебен процес или осъждане чрез отклоняване и други мерки. С други думи, възможностите за отклоняване следва да се предлагат още от най-ранното съприкосновение, преди да се пристъпи към съдебен процес, и да са достъпни през цялото производство. В процеса на предлагане на отклоняване човешките права на детето и полагащите му се правни гаранции трябва да се зачитат напълно, като се има предвид, че естеството и продължителността на мерките за отклоняване могат да бъдат предизвикателство и че поради това е необходима правна или друга подходяща помощ. Отклоняването трябва да се представи на детето като начин за спиране на официалния съдебен процес, който ще бъде прекратен, ако програмата за отклоняване бъде изпълнена по удовлетворителен начин.

Произнасяне на решения от съда по правосъдие за деца

73. След провеждането на производство при пълно спазване на чл.40 от Конвенцията (вж. раздел IV.Г по-горе) се излиза с решение. Законите трябва да съдържат голямо разнообразие от мерки, невключващи лишаване от свобода, и изрично да дават приоритет на тяхното прилагане, за да се гарантира, че лишаването от свобода се използва само като крайна мярка и за най-краткия подходящ срок.

74. Съществува богат опит по отношение на прилагането и изпълнението на мерки, невключващи лишаване от свобода, включително възстановително правосъдие. Държавите-страни по Конвенцията трябва да се възползват от този опит и да развиват и прилагат такива мерки, като ги приспособяват към собствените си култура и традиция. Мерките, представляващи принудителен труд, изтезания или нечовешко и унижително отнасяне, следва да бъдат изрично забранени и санкционирани.

75. Комитетът отново подчертава, че телесното наказание като санкция съставлява нарушение на чл.37, б.(а) от Конвенцията, който забранява всяка форма на жестоко, нечовешко и унижително отнасяне или наказание (виж също общ коментар на Комитета № 8 (2006)) относно правото на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание).

76. Комитетът подчертава, че реакцията спрямо правонарушението винаги следва да бъде пропорционална не само на обстоятелствата около него и тежестта му, но и на личните обстоятелства (възраст, по-малка вина, обстоятелства и нужди, включително, ако е подходящо, нуждите на психичното здраве на детето), както и на различните, и особено дългосрочните, нужди на обществото. Строго наказателният подход не е в съответствие с принципите на правосъдието за деца, изложени в чл.40, т.1 от

⁶ Вж. също раздел IV.В по-горе.

Конвенцията. Когато тежки престъпления са извършени от деца, могат да бъдат разгледани мерки, пропорционални на обстоятелствата на правонарушителя и тежестта на престъплението, включително съображения за необходимостта от обществена сигурност и санкции. Следва да се отдава тежест на висшите интереси на детето като основно съображение, както и на необходимостта от способстване реинтеграцията на детето в обществото.

77. Като отчита вредата, която се причинява на децата и юношите чрез лишаването им от свобода, и неговото отрицателно въздействие върху перспективите им за успешна реинтеграция, Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да определят максимално наказание за деца, обвинени в престъпления, което да отразява принципа на „най-краткия възможен срок“ (Конвенция за правата на детето, чл.37, б.(6)).

78. Задължителните минимални присъди са несъвместими с принципа на пропорционалност в правосъдието за деца и с изискването, задържането под стража да бъде крайна мярка и за най-краткия подходящ срок. Съдилищата, произнасящи се по дела на деца, трябва да започват производствата си на чисто; дори дискреционните режими на минимални присъди представляват препятствие пред правилното прилагане на международните стандарти.

Забрана на смъртното наказание

79. Член 37, б.(а) от Конвенцията отразява обичайната международна правна забрана за налагане на смъртно наказание за престъпление, извършено от лице на възраст под 18 години. Няколко от държавите-страни по Конвенцията приемат, че правилото забранява само екзекуцията на лица, които нямат навършени 18 години към момента на изпълнение. Други държави отлагат изпълнението до навършването на 18-годишна възраст. Комитетът отново подчертава, че изричният и решаващ критерий е възрастта към момента на извършване на правонарушението. Ако не са налице надеждни и категорични доказателства, че лицето е било под 18-годишна възраст към момента на извършване на престъплението, съмнението следва да се тълкува в негова полза и не може да бъде наложено смъртно наказание.

80. Комитетът призовава малкото останали държави-страни по Конвенцията, които все още не са отменили смъртното наказание за всички правонарушения, извършени от лица на възраст под 18 години, да направят това в спешен порядък и без изключения. Всяко смъртно наказание, наложено на лице, което е било под 18-годишна възраст към момента на извършване на правонарушението, следва да бъде заменено със санкция, която е в пълно съответствие с Конвенцията.

Забрана за доживотен затвор без право на условно освобождаване

81. Никое дете, което е било под 18-годишна възраст по времето, когато е извършило правонарушението, не бива да бъде осъждано на доживотен затвор без възможност за предсрочно или условно освобождаване. Срокът, който трябва да бъде изтърпян преди разглеждането на възможността за условно освобождаване, следва да е значително по-кратък от този за възрастни и да бъде реалистичен, като е необходимо възможността за условно освобождаване редовно да се преразглежда. Комитетът напомня на държавите-страни по Конвенцията, които осъждат деца на доживотен затвор с възможност за предсрочно или условно освобождаване, че при прилагането на тази санкция те следва да се стремят към осъществяване на целите на чл.40, т.1 от Конвенцията. Това означава, наред с други неща, че дете, осъдено на доживотен затвор, следва да получава образование, лечение и грижи, насочени към неговото освобождаване, реинтеграция и способност да поеме гражданска роля в обществото. За целта се изисква също редовен преглед на развитието и напредъка на детето, за да се вземе решение за евентуалното му освобождаване. Доживотният затвор изключително много затруднява или дори премахва възможностите за постигане на целите за реинтеграция. Комитетът обръща внимание на доклада за 2015 г., в който Специалният докладчик за изтезанията и друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание констатира, че доживотният затвор и продължителните (например последователни) присъди са крайно непропорционални и следователно жестоки,

нечовешки или унижителни, когато са наложени на дете (A/HRC/28/68, т.74). Комитетът настойчиво препоръчва държавите-страни по Конвенцията да премахнат всички форми на доживотен затвор, включително безсрочни присъди, за всички правонарушения, извършени от лица, които са били на възраст под 18 години към момента на извършването.

Е. Лишаване от свобода, включително предварително задържане и лишаване от свобода след съдебната фаза

82. Член 37 от Конвенцията съдържа важни принципи за прилагането на лишаване от свобода, процесуалните права на всяко дете, лишено от свобода и разпоредби, относно третирането и условията за деца, лишени от свобода. Комитетът насочва вниманието на държавите-страни по Конвенцията към доклада за 2018 г. на Специалния докладчик относно правото на всеки човек да се възползва от най-високия достижим стандарт на физическо и психическо здраве, в който се отбелязва, че мащабът и сериозността на страданията на децата, лишени от свобода, налагат необходимостта от ангажираност в световен мащаб за премахване на детските затвори и големите институции за грижи, както и за увеличаване на инвестициите в услуги в общността (A/HRC/38/36, т.53).

83. Държавите-страни по Конвенцията следва незабавно да започнат процес за намаляване до минимум на прилагането на лишаване от свобода.

84. Нищо в този общ коментар не следва да се тълкува като насърчаване на лишаването от свобода или подкрепа за прилагането му, а по-скоро като указване на правилни процедури и условия за малкия брой случаи, в които лишаването от свобода се смята за необходимо.

Водещи принципи

85. Водещите принципи за прилагане на лишаване от свобода са: а) арестуването, задържането или лишаването от свобода на дете трябва да се прилагат само в съответствие със закона, единствено като крайна мярка и за най-краткия подходящ срок; и б) никое дете не бива да се лишава от свобода незаконно или произволно. Арестуването често е начало на предварителното задържане и държавите трябва да гарантират, че законът недвусмислено задължава служителите на реда да прилагат чл.37 и в контекста на арестуването. Освен това държавите трябва да гарантират, че децата не се задържат в транспортни или полицейски килии, освен като крайна мярка и за най-кратък срок, и не се настаняват заедно с възрастни, освен когато това е в техен най-добър интерес. Трябва да се дава приоритет на механизмите за бързо предаване на грижите на родителите или други подходящи възрастни.

86. Комитетът отбелязва със загриженост, че в много страни децата прекарват месеци и дори години, задържани под стража до приключване на досъдебната фаза, което представлява тежко нарушение на чл.37, б.(б) от Конвенцията. Не бива да се прибегва до предварително задържане, освен в най-тежките случаи, като дори тогава то трябва да бъде предшествано от внимателно разглеждане на възможностите за настаняване в общността. Отклоняването от правосъдие на досъдебния етап намалява прилагането на задържане под стража, но дори когато детето трябва да бъде съдено в правосъдната система за деца, мерките, невключващи лишаване от свобода следва да се използват за да се ограничи прилагането на предварително задържане.

87. Критериите за пристъпване към предварително задържане следва да са ясно определени със закон, като съображенията трябва да са предимно за осигуряване на явяване пред съда и за предотвратяване на непосредствена опасност за другите хора. Ако детето представлява опасност (за себе си или за другите), трябва да се прилагат мерки за закрила на детето. Предварителното задържане трябва да подлежи на редовно преразглеждане и продължителността му да бъде ограничена от закона. Всички участници в правосъдната система за деца трябва да дават приоритет на случаите на предварително задържани деца.

88. В изпълнение на принципа, че лишаването от свобода трябва да се налага за най-краткия подходящ срок, държавите-страни по Конвенцията, трябва да предоставят редовни възможности за разрешаване на предсрочно освобождаване и предаване на грижите на родители или други подходящи възрастни, включително в случаите на задържане в полицията. Наличието или липсата на условия за освобождаване, например редовно докладване пред упълномощено лице или явяване на установено за целта място, трябва да бъде по преценка на съответния орган. Не бива да се изисква заплащане на парична гаранция, тъй като повечето деца не са платежоспособни и защото по този начин се дискриминират бедните и маргинализирани семейства. Освен това определянето на гаранция означава принципно съгласие на съда, че детето трябва да бъде освободено, като обаче могат да се използват други механизми за осигуряване на присъствие.

Процесуални права (чл. 37, б.(г))

89. Всяко дете, лишено от свобода, има право на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган, както и правото на бързо решаване на всякакви такива дела. Комитетът препоръчва никое дете да не се лишава от свобода, освен при реална заплаха за обществената сигурност или здраве, и насърчава държавите-страни по Конвенцията да определят възрастова граница, под която по закон децата не могат да се лишават от свобода, например 16 години.

90. Всяко арестувано и лишено от свобода дете трябва в 24-часов срок да бъде изправено пред компетентен орган, който да провери законността на лишаването от свобода или неговото продължаване. Комитетът препоръчва също държавите-страни по Конвенцията да гарантират редовно преразглеждане на предварителното задържане с оглед прекратяването му. В случаите, когато не е възможно условно освобождаване на детето при или преди първото му явяване (в рамките на 24 часа), детето трябва да бъде официално обвинено в предполагаемите правонарушения и да бъде изправено пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган или съдебна инстанция, за да бъде делото разгледано възможно най-скоро, но не по-късно от 30 дни след началото на предварителното задържане. Предвид практиката на многократно и/или продължително отлагане на съдебни заседания, Комитетът настоятелно призовава държавите-страни по Конвенцията да приемат ограничения за максималния брой и продължителността на отлаганията и да въведат законови или административни разпоредби, за да гарантират вземане на окончателно решение по обвиненията от съда или съответния друг компетентен орган не по-късно от шест месеца от първоначалната дата на задържане, като при липса на такова окончателно решение след изтичането на този срок, детето следва да се освободи.

91. Правото да се оспорва законността на лишаването от свобода включва не само правото на обжалване на съдебните решения, но и правото на достъп до съд за преразглеждане на административно решение (взето например от полицията, прокуратурата и други компетентни органи). Държавите-страни по Конвенцията следва да определят кратки срокове за приключване на обжалванията и преразглежданията, за да гарантират бързи решения съобразно с изискванията на Конвенцията.

Третиране и условия (чл. 37, б.(в))

92. Необходимо е всяко, лишено от свобода, дете да бъде отделено от пълнолетните лица, включително в полицейските килии. Лишените от свобода деца не бива да се настаняват в центрове или затвори за пълнолетни, тъй като са налице множество доказателства, че това поставя в риск тяхното здраве и безопасността им, както и бъдещата им способност да не прибегват към престъпно поведение и да се реинтегрират. Допустимото изключение от отделянето на децата от възрастните, посочено в чл.37, б.(в) от Конвенцията - „освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това“ - следва да се тълкува ограничително, като удобството за държавите-страни по Конвенцията, не може да е съображение с предимство пред висшите интереси на детето. Държавите-страни по Конвенцията

следва да създадат отделни обекти за деца, лишени от свобода, в които да работят подходящо обучени служители и които функционират в съответствие със съобразените с потребностите на децата политики и практики.

93. Горното правило не означава, че дете, настанено в обект за деца, трябва да бъде преместено в институция за възрастни веднага след навършване на 18-годишна възраст. Продължаването на неговия престой в обекта за деца следва да бъде възможно, ако това е в негов висш интерес и не противоречи на висшия интерес на децата в обекта.

94. Всяко дете, лишено от свобода, има право да поддържа контакт със своето семейство чрез кореспонденция и посещения. За да се улеснят посещенията, детето следва да бъде настанено в обект, който е възможно най-близо до мястото на пребиваване на неговото семейство. Извънредните обстоятелства, които могат да ограничат този контакт, трябва да бъдат ясно описани в закона и да не бъдат оставяни на преценката на органите.

95. Комитетът подчертава, че наред с другото, във всички случаи на лишаване от свобода следва да се спазват следните принципи и правила:

а) не се разрешава задържането на лица под 18-годишна възраст без възможност за контакт с външния свят;

б) на децата трябва да се осигурят физическа среда и настаняване, благоприятни за осъществяването на свързаните с реинтеграцията цели на настаняването в резидентни обекти. Необходимо е да се обърне съответното внимание на техните потребности от личен живот, от сетивни стимули и от възможности за общуване с връстниците им и за участие в спортни, физкултурни, творчески и развлекателни дейности;

в) всяко дете има право на образование, което отговаря на неговите нужди и способности, включително във връзка с полагането на изпити, и което има за цел да подготви детето за връщане в обществото; освен това, когато е уместно, всяко дете трябва да получи професионално обучение в подходящи за бъдеща заетост области;

г) всяко дете има право да бъде прегледано от лекар или здравен специалист при постъпването си в обект за лишаване от свобода или възпитателно заведение, като през целия си престой в обекта то трябва да получава адекватни грижи за психическото и физическото си здраве, които по възможност да се осигуряват от здравните заведения и социалните услуги в общността;

д) персоналът на обекта трябва да насърчава и улеснява редовните контакти на детето с по-широката общност, включително със семейството, приятелите и други лица, включително представители на външни организации с добро име, както и възможността да посещава своя дом и семейство. Не трябва да има ограничения върху възможността на детето да общува в условия на поверителност и по всяко време със своя адвокат или друг помощник;

е) физическо ограничаване или сила могат да се използват само когато детето създава непосредствена опасност от самонараняване или нараняване на други лица и само когато всички останали средства за контрол са изчерпани. Физическото ограничаване не бива да се използва за осигуряване на изпълнителност и никога не бива да включва умишлено причиняване на болка. То никога не бива да се прилага като средство за наказание. Използването на физическо ограничаване или сила, включително физически, механични и медикаментозни средства за ограничаване, следва да бъде под строг, пряк и непрекъснат контрол на медицинско лице и/или психолог. Персоналът на обекта следва да премине обучение по приложимите стандарти, а служителите, които прилагат физическо ограничаване или сила в нарушение на правилата и стандартите, следва да бъдат съответно наказвани. Държавите следва да записват, следят и оценяват всички случаи на физическо ограничаване или използване на сила и да гарантират, че прилагането им е сведено до минимум;

ж) Всяка дисциплинарна мярка трябва да отговаря на отстояването на присъщото на детето достойнство и основните цели на институционалната грижа. Дисциплинарните мерки в нарушение на член 37 от Конвенцията следва да бъдат строго забранени, включително телесното наказание, настаняването в тъмна килия, строгият тъмничен затвор и всяко друго наказание, което може да създаде риск за физическото или психическото здраве или благополучието на детето; дисциплинарните мерки следва да не лишават децата от основните им права, сред които се нареждат посещения на адвокат (процесуален представител), контакт със семейството, храна, вода, облекло, спално бельо, образование, физическа активност или смислени ежедневни контакти с останалите;

з) Спрямо деца не бива да се прилага строг тъмничен затвор. Всяко прибягване до отделяне на детето от останалите трябва да е за възможно най-кратък срок и да се прилага единствено като крайна мярка за защита на детето или останалите. Когато се приеме за необходимо определено дете да се държи отделно от останалите, това следва да се осъществява в присъствието или под строгия надзор на подходящо обучен служител, а причините и продължителността следва да се документират;

(i) всяко дете трябва да има право да подава молби и жалби, без цензура относно същността им, пред централната администрация, съдебния орган или друг подходящ, независим орган и да бъде незабавно информирано за отговора. Децата трябва да познават своите права, да знаят за механизмите за подаване на молби и жалби и да им е осигурен лесен достъп до тези механизми;

(j) независими и квалифицирани инспектори следва да бъдат оправомощени да извършват редовни инспекции, както и внезапни инспекции по собствена инициатива; те трябва да поставят особен акцент върху провеждането на разговори с децата в институцията в конфиденциална обстановка;

(k) държавите-страни по Конвенцията следва да гарантират липсата на стимули за лишаване на деца от свобода и липсата на възможности за корупция по отношение на настаняването, осигуряването на стоки и услуги или контактите със семейството.

Ж. Специфични въпроси

Военни съдилища и съдилища за държавна сигурност

96. Все по-популярен става възгледът, че съдебните процеси срещу цивилни лица пред военни трибунали и съдилища за държавна сигурност са в противоречие с неотменимото право на справедлив процес пред компетентен, независим и безпристрастен съд. Това явление представлява още по-обезпокоително нарушение на правата, когато засяга деца, тъй като техните случаи винаги следва да се разглеждат в специализирани правосъдни системи за деца. Комитетът е изразявал загриженост по този въпрос в няколко от своите заключителни препоръки.

Деца, вербувани и използвани от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, и деца, срещу които са повдигнати обвинения в контекста на борбата с тероризма

97. Организацията на обединените нации е установила множество случаи на набиране и експлоатация на деца от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, не само в райони на конфликт, но и в райони без конфликт, включително държавите на произход, на транзит или на връщане на тези деца.

98. Когато са под контрола на такива групировки, децата е възможно да станат жертва на множество форми на нарушения, например набиране за военна служба; военна подготовка; използване във военни действия и/или терористични действия, включително самоубийствени атентати; принуда за изпълнение на екзекуции; използване като човешки щитове; отвлечане; продажба; трафик на хора; сексуална експлоатация; детски бракове; използване за транспортиране или продажба на

наркотици; експлоатиране за извършване на опасни задачи като шпиониране, наблюдение, охрана на контролно-пропускателни пунктове, патрулиране или превоз на военна техника. Получавани са сигнали, че недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, принуждават деца да извършват също актове на насилие срещу собствените си семейства или в собствените си общности, за да демонстрират лоялност и да обезсърчат евентуални отстъпници в бъдеще.

99. Органите на държавите-страни по Конвенцията са изправени пред редица предизвикателства при работата с тези деца. Някои държави-страни са възприели наказателен подход, без да се съобразяват или като се съобразяват в ограничена степен с правата на децата, а това води до трайни последици за развитието на детето и има отрицателно въздействие върху възможностите за реинтеграция в обществото, което от своя страна може да има сериозни последици за последното като цяло. Често тези деца биват арестувани, задържани, преследвани и изправяни пред съда за своите действия в районите на конфликт, а в по-малка степен и в своите страни на произход или връщане.

100. Комитетът насочва вниманието на държавите-страни по Конвенцията към резолюция 2427 (2018) на Съвета за сигурност. В резолюцията Съветът подчертава необходимостта от установяване на стандартни оперативни процедури за бързо предаване на децата, които са свързани или за които се предполага, че са свързани с недържавни въоръжени групировки, включително тези, извършили терористични действия, на съответните цивилни органи за закрила на детето. Съветът подчертава, че децата, които са вербувани от въоръжени сили и групировки в нарушение на приложимото международно право и са обвинени в извършване на престъпления по време на въоръжени конфликти, следва да се третират на първо място като жертви на нарушения на международното право. Съветът също така призовава държавите членки да обмислят възможностите за извънсъдебни мерки като алтернатива на наказателното преследване и задържането под стража, които са насочени към реинтеграция, и ги призовава да прилагат надлежните процесуални изисквания за всички деца, задържани на основание връзки с въоръжени сили и групировки.

101. Държавите-страни по Конвенцията следва да гарантират, че всички случаи на деца, обвинени в престъпления, независимо от тежестта или контекста, се разглеждат при спазване на членове 37 и 40 от Конвенцията, и следва да се въздържат от повдигане на обвинения и предприемане на съдебно преследване спрямо тези деца на основание изразяване на мнение или самата свързаност с недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични. В съответствие с т. 88 от своя общ коментар № 20, Комитетът препоръчва също държавите-страни по Конвенцията да приемат превантивни мерки за справяне със социалните фактори и първопричините, както и мерки за социална реинтеграция, включително при прилагане на резолюциите на Съвета за сигурност, свързани с борбата с тероризма, сред които се нареждат резолюции 1373 (2001), 2178 (2014), 2396 (2017) и 2427 (2018), както и резолюция 72/284 на Общото събрание и по-специално препоръките, съдържащи се в т.18.

Традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни форми на правораздаване

102. Много деца влизат в съприкосновение с множествени правораздавателни системи, които функционират успоредно с официалната правосъдна система или в нейните рамки. Тези правораздавателни системи могат да бъдат традиционни, племенни, присъщи на коренното население и други. В някои случаи те са по-достъпни от официалните механизми и могат да имат предимството, че бързо и сравнително евтино предлагат отклик, съобразен с културните особености. Тези системи могат да послужат като алтернатива на официалните производства срещу деца и вероятно биха дали положителен принос за промяната на културните нагласи, отнасящи се до децата и правосъдието.

103. Налице е все по-широк консенсус, че в реформите на програмите на правосъдната система трябва се отдели внимание на тези системи. Предвид потенциалното напрежение между държавното и недържавното правосъдие, в

допълнение към тревожните въпроси относно процесуалните права и рисковете от дискриминация и маргинализация, реформите следва да се извършват поетапно, по методика, която включва пълно разбиране на съответните съпоставяни системи и е приемлива за всички заинтересовани страни. Традиционните правосъдни процеси и резултати следва да бъдат приведени в съответствие с конституционното право и с правните и процесуалните гаранции. Важно е да не се допускат несправедливост и дискриминация чрез различия между паралелните системи или съдилища при решаването на случаите на деца, извършили сходни престъпления.

104. Принципите на Конвенцията следва да бъдат включени във всички правосъдни механизми, прилагани спрямо децата, а държавите-страни по Конвенцията трябва да гарантират, че Конвенцията е позната и се изпълнява. Възстановителното правосъдие в много случаи е постижимо чрез традиционни, присъщи на коренното население и други недържавни правосъдни системи и може да доведе до полезни изводи, приложими в официалната правосъдна система за деца. Освен това признаването на тези правосъдни системи може да допринесе за засилено зачитане на традициите на коренното население, а това би могло да е от полза за децата от същото население. Трябва да се създават мерки за намеса, стратегии и реформи за конкретните контексти, а процесът да се ръководи от национални действащи фигури.

V. Организация на правосъдната система за деца

105. За да се гарантира пълното прилагане на принципите и правата, разгледани в горните точки, е необходимо да се създаде ефективна организация за управление на правосъдието за деца.

106. За да е налице комплексна правосъдна система за деца, е необходимо създаването на специализирани звена в полицията, съдебната система и прокуратурата, както и специализирани защитници или други представители, които да предоставят правна или друга подходяща помощ на детето.

107. Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да създават детски съдилища като самостоятелни звена или като част от съществуващите съдилища. Когато това не е възможно по практически причини, държавите-страни трябва да осигурят назначаването на специализирани съдии за разглеждане на дела, свързани с правосъдието за деца.

108. Трябва да бъдат създадени специализирани услуги, сред които пробация, консултации или надзор, наред с устройването на специализирани обекти, например центрове за дневна работа с деца, а по необходимост и малки резидентни обекти за грижа и лечение за насочени от правосъдната система за деца. Следва непрекъснато да се способства за ефективната междуведомствена координация на дейностите на всички тези специализирани звена, услуги и обекти.

109. Освен това се насърчават индивидуалните оценки на децата и прилагането на мултидисциплинарен подход. Особено внимание трябва да се обърне на специализираните услуги в общността за деца под минималната възраст за наказателна отговорност, за които е преценено, че се нуждаят от подкрепа.

110. Неправителствените организации могат и в действителност играят важна роля в правосъдието за деца. Ето защо Комитетът препоръчва на държавите-страни по Конвенцията да се стремят към осигуряване на активното участие на такива организации в разработването и прилагането на цялостната им политика в областта на правосъдието за деца, а когато е подходящо, и да им предоставят необходимите ресурси за това участие.

VI. Повишаване на обществената осведоменост и обучение

111. Децата-извършители на правонарушения, често стават обект на негативно медийно отразяване, което допринася за дискриминационното и отрицателно стереотипизиране на тези деца. Това отрицателно представяне или криминализиране

на децата често се основава на погрешно представяне и/или неразбиране на причините за престъпността и редовно води до призови за по-строги подходи (нулева толерантност, подход на тежко осъждане след третото провинение, задължителни присъди, съдебни процеси в съдилища за пълнолетни и други, предимно наказателни мерки). Държавите-страни по Конвенцията следва да се стремят към активното, положително участие на депутатите, неправителствените организации и медиите с цел насърчаване и подкрепа на образователни и други кампании, чрез които да се гарантира спазване на всички разпоредби на Конвенцията спрямо децата, попаднали в правосъдната система за деца. От решаващо значение е в тези усилия за повишаване на обществената осведоменост да участват деца и по-специално такива, които имат опит с правосъдната система за деца.

112. От съществено значение за качеството на правораздаването спрямо деца е всички участващи специалисти да получават подходящо мултидисциплинарно обучение относно съдържанието и смисъла на Конвенцията. Обучението трябва да бъде систематично и непрекъснато и да не се ограничава до информация за съответните национални и международноправни разпоредби. То трябва да включва установена и набираща популярност информация от различни области относно редица въпроси, сред които социалните и други причини за престъпност, социалното и психологическото развитие на децата, включително най-новите открития на невробиологията, различията, които могат да представляват дискриминация срещу определени маргинализирани групи, например децата, принадлежащи към малцинства или коренни народи, културата и тенденциите в света на младите хора, динамиката на груповите дейности, наличните мерки за отклоняване от правосъдие и възможности за присъди без лишаване от свобода, по-специално мерките, с които се избягва прибягването до съдебно производство. Трябва също така да се разглежда възможността за използване на нови технологии, например явяване пред съда чрез видеоконферентна връзка, като същевременно се отчитат рисковете, свързани с някои такива технологии, например ДНК профилиране. Необходимо е последователно да се извършва повторна оценка на средствата, които дават резултати.

VII. Събиране и оценка на данни; научни изследвания

113. Комитетът настоява държавите-страни по Конвенцията систематично да събират данни, позволяващи разбивки, включително относно броя и естеството на извършваните от деца правонарушения, прилагането и средната продължителност на предварителното задържане, броят деца, насочени към различни от съдопроизводство мерки (отклоняване), броят осъдени деца, естеството на наложените им санкции и броят деца, лишени от свобода.

114. Комитетът препоръчва държавите-страни по Конвенцията да осигурят редовна оценка на своите правосъдни системи за деца и по-специално на ефективността на предприеманите мерки и по отношение на въпроси като дискриминацията, реинтеграцията и тенденциите в престъпването на правото, като по възможност тази оценка да се извършва от независими академични институции.

115. Важно е в тези оценки и научни изследвания да участват деца и по-специално такива, които понастоящем са или в миналото са били в съприкосновение със системата; от значение е също тези оценки и научни изследвания да се предприемат в съответствие със съществуващите международни насоки за участието на деца в научни изследвания.